

Jacek Rybak

Glosa dotycząca postanowienia SN z dnia 28 kwietnia 1992 r. (III KZ 1)

Palestra 37/7-8(427-428), 122-128

1993

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

■ **Glosa dotycząca postanowienia SN
z dnia 28 kwietnia 1992 r.**

(III KZ 1/92)

Teza głosowanego orzeczenia brzmi: **Osobie dochodzącej odszkodowania z tytułu niesłusznego skazania (aresztowania, zatrzymania) nie przysługuje od Skarbu Państwa zwrot kosztów zastępstwa przez adwokata z wyboru – niezależnie od wyniku sprawy.**

Choć Sąd Najwyższy rozstrzygnął bezpośrednio w głosowanym orzeczeniu jedynie kwestię kosztów zastępstwa przez „adwokata z wyboru” w konkretnym postępowaniu przewidzianym w rozdziale 50 k.p.k., zasadniczy problem w nim rozpatrywany sprowadza się do **wyboru procedury**. Zadecydowanie, czy w postępowaniu o odszkodowanie za niesłuszne skazanie (tymczasowe aresztowanie, zatrzymanie) mają zastosowanie przepisy procedury karnej, czy też mogą być stosowane, a jeżeli tak to w jakim zakresie, unormowania zawarte w przepisach k.p.c. „Ów wybór procedury” przesądza bowiem automatycznie sprawę kosztów zastępstwa procesowego w postępowaniu o roszczenia z art. 487 k.p.k.

Sąd Najwyższy zajął stanowisko, iż osobie dochodzącej odszkodowania za niesłuszne skazanie (aresztowanie, zatrzymanie) i zadośćuczynienia za doznaną krzywdę nie przysługuje w tym procesie od Skarbu Państwa zwrot kosztów zastępstwa przez **adwokata z wyboru**.

Już samo określenie: **adwokat z wyboru**, rodzi szereg pytań. Po pierwsze, o charakter prawny w jakim występuje adwokat w postępowaniu o odszkodowanie. Po drugie sugeruje, jakoby w tym postępowaniu dopuszczalny był udział adwokata ustanowionego *ex officio*, na wzór art. 71 k.p.k. Po trzecie, wnioskować z niego należałoby *a contrario*, iż zwrot kosztów zastępstwa przez adwokata z urzędu zależy od wyniku sprawy.

Pojęcia „koszty postępowania” SN użył w węższym znaczeniu od przewidzianego w art. 544 § 1 i 2 k.p.k., nie obejmując nim wydatków na rzecz zespołu adwokackiego z tytułu udziału w sprawie adwokata z wyboru.

Kwestia kosztów postępowania w sprawach przewidzianych w rozdziale 50 k.p.k. – zdaniem SN – w całości powinna być rozstrzygnięta na podstawie przepisów k.p.k., a przepisy procedury cywilnej w tej materii nie mogą mieć zastosowania nawet posiłkowego¹. Uzasadniając swoje stanowisko SN podparł się uchwałą SN z dnia 20 XI 1991 I KZP 30/91 (OSNKW nr 3–4/1992, poz. 23), co jest nieporozumieniem, o czym poniżej.

Nie budzi w doktrynie i w orzecznictwie Sądu Najwyższego wątpliwości cywilnoprawny charakter roszczeń z art. 487 k.p.k., nie kwestionowany tak w okresie obowiązywania k.p.k. z 1928 r., jak i obecnie². Żądający odszkodowania i zadośćuczynienia (konstrukcje cywilistyczne) jest poszkodowanym w cywilistycznym tego słowa znaczeniu. Występuje z roszczeniem odszkodowawczym (nie musi) w stosunku do Skarbu Państwa, wykazując poniesione (doznane) szkody majątkowe lub niemajątkowe. I nie musi to być eks-oskarżony. Odszkodowania w trybie art. 487 k.p.k. może dochodzić również podejrzany, który nigdy nie stał się oskarżonym, a wobec którego w stadium postępowania przygotowawczego zastosowano niesłusznie tymczasowe aresztowanie, a następnie w tymże stadium postępowanie umorzono³, a w okolicznościach określonych w art. 490 k.p.k. także inne osoby, których błędna decyzja procesowa nie dotknęła bezpośrednio.

Przedmiotem postępowania z rozdziału 50 k.p.k. jest, co już powiedziano, cywilnoprawna odpowiedzialność Skarbu Państwa. I jest to zasadniczo różne postępowanie od karnego, w żadnym przypadku nie kontynuacja tego ostatniego! Wynika to *explicite* z definicji postępowania karnego⁴. Postępowanie o roszczenie z art. 487 k.p.k. jest **sprawą cywilną**⁵. Postępowanie zaś w sprawach ze stosunków z zakresu prawa cywilnego normuje kodeks postępowania cywilnego (art. 1 k.p.c.). W konsekwencji adwokat występujący w imieniu wnioskodawcy (nie oskarżonego, czy eks-oskarżonego) w takim procesie jest jego pełnomocnikiem, nie obrońcą! Co więcej, dochodzący odszkodowania nie musi mieć pełnomocnika⁶. Art. 71 k.p.k. nie ma zastosowania w odniesieniu do pełnomocnika wnioskodawcy w postępowaniu odszkodowawczym z art. 487 k.p.k., i już ten argument burzy całą konstrukcję uzasadnienia głosowanego orzeczenia SN.

Pójdźmy dalej. Przepisy procedury karnej nie regulują kwestii udziału pełnomocnika w postępowaniu przed sądem karnym. Jedyne w odniesieniu do udziału powoda cywilnego w postępowaniu karnym (pamiętać należy, iż postępowanie z rozdziału 50 k.p.k. nie jest postępowaniem karnym!) art. 60 k.p.k. stanowi, iż w kwestiach dotyczących powództwa cywilnego, a nie unormowanych w k.p.k., stosuje się odpowiednio przepisy *Kodeksu postępowania cywilnego*. W postępowaniu odszkodowawczym z art. 487 k.p.k. również będą miały zastosowanie normy procedury cywilnej. W znacznie szerszym zakresie. I to wprost (co wynika z art. 1 k.p.c.)⁷. A w procedurze cywilnej nie występuje pełnomocnik w osobie adwokata, ustanawiany *ex officio*. Ustanowienie adwokata przez sąd następuje tylko na wniosek strony, w określonych okolicznościach, a i tu **sąd odmówi**

stronie ustanowienia adwokata w razie oczywistej bezzasadności jej powództwa (...) (art. 117 § 2 k.p.c. *in fine*). Jedyne wówczas, gdy występuje strona nieporadna, mająca kłopoty w sporządzeniu pisma procesowego, sąd może nieporadne sformułowania strony potraktować jako wniosek o ustanowienie i wyznaczenie adwokata⁸. Nigdy wbrew woli strony.

Proces odszkodowawczy z art. 487 k.p.k. ma niewątpliwie charakter cywilny. Sąd orzeka w nim o zasadności cywilnoprawnego roszczenia. Tyle tylko, że sądem tym jest sąd karny – Sąd Wojewódzki. K.p.k. w rozdziale 50 nie rozstrzyga kwestii proceduralnych. Nie zawiera norm kolizyjnych na wzór art. 60 k.p.k. Reguluje jedynie właściwość sądu, skład, tryb odwołania, legitymację od dochodzenia czynną i bierną oraz przesądza kwestię ponoszenia kosztów tego postępowania (kosztów sądowych).

Przepisy k.p.k., jeśli chodzi o ich treść materialno-prawną, nie zawierają norm niezbędnych do określenia wysokości szkody oraz sposobu i wysokości odszkodowania i zadośćuczynienia za doznaną krzywdę. Korzystanie w tym zakresie z norm prawa cywilnego jest konieczne⁹. Więcej. Stańc należy na stanowisku, biorąc pod uwagę wszystkie argumenty przytoczone powyżej, iż w kwestiach proceduralnych, nie unormowanych w rozdziale 50 k.p.k., stosować należy również przepisy k.p.c., o ile normy rozdziału 50 k.p.k. nie regulują danego zagadnienia. Treść art. 1 k.p.c. nie pozostawia tu wątpliwości. W kwestii udziału w sprawie adwokata z wyboru – pełnomocnika wnioskodawcy – stosuje się je bez wątpienia w pełnym zakresie.

W postępowaniu tym nie rozstrzyga się przecież kwestii odpowiedzialności prawnej oskarżonego, a zasadność cywilnoprawnego roszczenia osoby poszkodowanej niesłusznym skazaniem (tymczasowym aresztowaniem, zatrzymaniem). Trudno uznać za dopuszczalne stosowanie względem wnioskodawcy jakichkolwiek środków przymusu, np. przymusowe doprowadzenie na rozprawę (wezwanie do obowiązkowego stawiennictwa?). Stosowanie k.p.k. prowadziło by do wielu innych jeszcze absurdów. I brak normy kolizyjnej w rozdziale 50 k.p.k. nie może tego zmienić. Sądom karnym powierzone zostało jedynie rozstrzygnięcie roszczeń odszkodowawczych¹⁰, co nie oznacza absolutnie, jakoby chodziło o postępowanie karne.

Przysłowiowe „a” wypowiedziało w przedmiotowej materii ewoluujące orzecznictwo SN. Przypominam, iż wg SN dochodzący odszkodowania jest pokrzywdzonym, wnioskodawcą, nie musi on mieć pełnomocnika, a stosowanie art. 71 k.p.k. jest w tym postępowaniu wyłączane¹¹. Niemożność ustalenia adresu wnioskodawcy obliguje sąd do zawieszenia postępowania do czasu zgłoszenia się wnios-

kodawcy na mocy art. 177 § 1 pkt 5 k.p.c., a nie art. 15 k.p.k.¹². Nic nie stoi na przeszkodzie rozdrabnianiu roszczeń odszkodowawczych, dochodzonych przed sądem karnym, pod warunkiem zgłoszenia ich z zachowaniem terminu określonego w art. 489 k.p.k.¹³.

Przechodząc do meritum stwierdzić należy, iż bez wątpienia kwestia udziału w sprawie i kosztów pełnomocnika wnioskodawcy w tym postępowaniu jest unormowana przepisami procedury cywilnej! Ustawodawca wyraźnie tak chciał unormować tę kwestię, kreując status prawny adwokata w postępowaniu o roszczenia z art. 487 k.p.k. – jako pełnomocnika wnioskodawcy. Prostą konsekwencją jest, iż strona przegrywająca sprawę obowiązana jest zwrócić przeciwnikowi na jego żądanie koszty niezbędne do celowego dochodzenia praw (art. 98 k.p.c.). To także koszty zastępstwa przez pełnomocnika w osobie adwokata z wyboru. Art. 549 § 1 pkt 2 k.p.k. dotyczy jedynie postępowania karnego i kosztów obrony, poniesionych przez oskarżonego w tym postępowaniu. Zmiana orzeczenia w stosunku do oskarżonego w drodze rewizji nadzwyczajnej lub wznowienia postępowania i uniewinnienie oskarżonego to nic innego jak dalszy ciąg tegoż postępowania karnego. Norma ta zupełnie nie znajduje zastosowania – jak to błędnie przyjął SN – w postępowaniu odszkodowawczym z art. 487 k.p.k.

Zgodnie z art. 488 § 2 k.p.k. postępowanie wolne jest od kosztów. Pod pojęciem kosztów SN rozumie – z czym należy się zgodzić – koszty postępowania w węższym zakresie, nie obejmujące wydatków strony na rzecz zespołu adwokackiego z tytułu kosztów zastępstwa adwokata z wyboru. Zwolnienie dotyczy więc kosztów sądowych (nie procesu), tj. opłat i wydatków. Podobne rozwiązanie k.p.c. przewiduje w odniesieniu np. do postępowania w sprawach z zakresu ubezpieczeń społecznych (art. 463 § 1 i 3 k.p.c.).

W konsekwencji sąd karny, rozstrzygający o zasadności wniosku o odszkodowanie i zadośćuczynienie, musi zasądzić koszty zastępstwa adwokackiego z wyboru w wypadku zasądzenia odszkodowania zgodnie z żądaniem wnioskodawcy, o ile strona złoży sądowi wniosek o zwrot kosztów zastępstwa adwokackiego najpóźniej przed zamknięciem rozprawy bezpośrednio poprzedzającej wydanie orzeczenia (art. 109 k.p.c.). W sytuacji zaś, gdy adwokat ustanowiony został przez sąd na wniosek strony (art. 117 § 2 k.p.c.), podstawą zasądzenia zwrotu kosztów zastępstwa na rzecz zespołu adwokackiego będzie, w razie uznania zasadności żądania – art. 98 k.p.c., natomiast w razie oddalenia żądania – koszty poniesie Skarb Państwa na podstawie art. 102 k.p.c. Za tym ostatnim przemawia fakultatywność ustanowienia przez sąd adwokata na wniosek strony, kontrola przez sąd zasadności żądania wnioskodawcy w momencie podejmowania postanowienia o ustanowieniu ad-

wokata, a także celowościowa wykładnia przepisów o dochodzeniu roszczeń z art. 487 k.p.k. Wszak chodzi tu o naprawienie szkód spowodowanych wadliwym funkcjonowaniem wymiaru sprawiedliwości. Czyż nie jest to **szczególnie uzasadniony przypadek**, uzasadniający odstąpienie od obciążenia wnioskodawcy częściowo kosztami w wypadku częściowego uwzględnienia jego żądania (art. 102 k.p.c.)?

Z rozdziału 50 k.p.k. wynika jeszcze jedna implikacja. Jest nią wyłączność dochodzenia w tym trybie odszkodowania za niesłuszne skazanie (tymczasowe aresztowanie, zatrzymanie). I nie ma tu miejsca na żadną ugodę, tak sądową, jak i pozasądową. Nie bardzo zresztą wiadomo, kto mógłby taką ugodę w imieniu Skarbu Państwa zawrzeć. Art. 487 k.p.k. wyraźnie mówi, iż przy zaistnieniu podstaw określonych w tym artykule (...) przysługuje od Skarbu Państwa odszkodowanie za poniesioną szkodę i zadośćuczynienie za doznaną krzywdę (...). Sformułowanie to zdaje się wykluczać rozważania na temat odszkodowania częściowego. Skoro zaś tryb dochodzenia roszczenia z art. 487 k.p.k. jest wyłączny, nie może być mowy o uznaniu powództwa, nie daniu powodu do wytoczenia sprawy (art. 101 k.p.c.). W kontekście powyższych rozważań kwestia ta jest oczywista.

Co więcej, w postępowaniu określonym w rozdz. 50 k.p.k. zasądzeniu na rzecz wnioskodawcy podlegają koszty poniesione przez wnioskodawcę na obrońcę – adwokata z wyboru w sprawie karnej, w której zapadł wyrok uniewinniający w wyniku rewizji nadzwyczajnej lub wznowienia postępowania. Pod warunkiem wszakże uznania zasadności żądania wnioskodawcy przez sąd orzekający. Warto w tym miejscu przytoczyć orzeczenie Sądu Najwyższego z dnia 7 III 1970 r., zgodnie z którym: **Przepisy art. 549 § 1 pkt 2 i art. 554 § 2 k.p.k. dotyczą zagadnienia kosztów w postępowaniu karnym zakończonym wyrokiem skazującym, uniewinniającym lub umarzającym i nie mogą być stosowane w postępowaniu o odszkodowanie za niesłuszne skazanie. Wynika to zresztą z celu i istoty tego postępowania, które zmierza do wynagrodzenia szkody poniesionej przez osobę niesłusznie skazaną. Szkodą zaś taką jest niewątpliwie wydatkowanie sum pieniężnych na obronę w sprawie karnej, w której nastąpiło ostateczne prawomocne uniewinnienie w warunkach określonych w art. 487 § 1 k.p.k.**¹⁴.

Pamiętać też należy, iż odpłatność za zastępstwo w sprawach o odszkodowanie za niesłuszne skazanie, tymczasowe aresztowanie lub zatrzymanie Minister Sprawiedliwości uregulował w taki sam sposób, jak w sprawach cywilnych, ze stosunku pracy i ubezpieczeń społecznych... (§ 21 ust. 5 rozp. z dnia 20 II 1991 r. w sprawie opłat za czynności adwokackie w postępowaniu przed organami wymiaru sprawiedliwości)¹⁵. Domniemywamy, iż ustawodawca jest racjonalny i ma na względzie spójność systemu prawa...

Za słusznością stanowiska glosatora przemawia jeszcze jeden argument. Otóż jeśli niesłuszne pozbawienie wolności nie było oparte na wydanej przez sąd lub prokuratora decyzji, to roszczenie odszkodowawcze pokrzywdzonego przeciwko Skarbowi Państwa opierać się będzie na art. 417–421 k.c., a nie na art. 487–491 k.p.k. Roszczenie z art. 417 k.c. jest w istocie prawie identyczne z roszczeniem z art. 487 k.p.k., dochodzone jest jednak w procesie cywilnym. Wykładnia systemowa przemawia więc za stosowaniem norm procedury cywilnej w kwestiach nie uregulowanych w rozdziale 50 k.p.k.¹⁶

Do rozstrzygnięcia pozostaje jeszcze tylko kwestia zasadności powołania się przez SN na uchwałę SN z dnia 20.09.1991 r. I KZP 30/91, zgodnie z którą opłaty poniesione przez wnioskodawcę na rzecz zespołu adwokackiego w związku z ustanowieniem przez niego pełnomocnika nie należą do kosztów postępowania, które ponosi Skarb Państwa. I owszem, tak. Ale jedynie w sprawie o uznanie orzeczenia za nieważne na podstawie ustawy z dnia 23.02.1991 r.¹⁷ Stwierdzenie nieważności orzeczenia (przy zastosowaniu norm procedury karnej!) jest, w świetle ww. ustawy, równoznaczne z uniewinnieniem w procesie karnym (art. 2 ust. 1). A to uzasadnia stosowanie art. 549 § 1 pkt. 2 k.p.k. Zwrócić należy jednak uwagę na treść art. 6 ustawy: **Stwierdzając nieważność orzeczenia sąd poucza osoby uprawnione o przysługujących im uprawnieniach do żądania odszkodowania za poniesioną szkodę i zadośćuczynienia za doznaną krzywdę.** W procesie o odszkodowanie i zadośćuczynienie mają zaś odpowiednie zastosowanie przepisy rozdziału 50 k.p.k. (art. 8 ust. 3 ustawy), a więc art. 487–491 k.p.k. oraz normy procedury cywilnej, w tym art. 98 k.p.c.

Z tych wszystkich przyczyn poglądu SN, wyrażonego w glosowanym orzeczeniu, podzielić nie można, a rozważania na ten temat prowadzić muszą do wniosku, iż osobie dochodzącej odszkodowania z tytułu niesłusznego skazania, tymczasowego aresztowania lub zatrzymania przysługuje od Skarbu Państwa zwrot kosztów zastępstwa przez **adwokata z wyboru**, zależny jednak od wyniku sprawy.

Jacek Rybak

Przypisy:

¹ Tak też SN w: postanowieniu z dnia 6.07.1973 r. II CZ 102/73, niepublikowanym; postanowieniu z dnia 5.01.1974 r. IV KZ 267/73, OSNKW nr 4/1974, poz. 77; postanowieniu z dnia 5.02.1988 r. II KZ 3/88, OSNKW nr 5–6/1988, poz. 44 z krytyczną glosą S. Zimocha (OSPİKA nr 3/1989, poz. 63); Uchwale z dnia 11.09.1992 r.

I KZP 27/92, OSNKW nr 11-12/1992, poz. 92; J. Waszczyński: *Odszkodowanie za niesłuszne skazanie i bezzasadne aresztowanie w polskim procesie karnym*, Warszawa 1967, s. 18, 112; Por. też A. Bulsiewicz: *Proces o odszkodowanie za niesłuszne skazanie lub oczywiście bezzasadny areszt tymczasowy*, Toruń 1968, s. 10 i nast.

² Por. *Wytyczne wymiaru sprawiedliwości i praktyki sądowej w sprawie stosowania art. 510-516 k.p.k. z 1928 r.*, które pod rządem k.p.k. z 1969 r. zachowały swą aktualność, będące odpowiednikami przepisów art. 487-491 k.p.k.; postanowienie SN z dnia 20.01.1984 r. IV KZ 185/83, OSNKW nr 9-10/1984, poz. 102; uchwała z dnia 18.04.1991 r. I KZP 5/91, OSP nr 11-12/91, poz. 289.

³ Uchwała SN z dnia 2 VII 1992 I KZP 25/92, OSNKW nr 9-10/1992, poz. 66.

⁴ Por. S. Waltoś: *Proces karny. Zarys systemu*. Warszawa 1985, s. 16 i inne.

⁵ A. Bulsiewicz: *Charakter prawny roszczeń odszkodowawczych za niesłuszne skazanie lub oczywiście bezzasadne tymczasowe aresztowanie*, PiP nr 12/1965, s. 889 i n.

⁶ j.w.

⁷ Por. L. Paprzycki: *Glosa do orzeczenia SN z dnia 18 IV 1991 r.* I KZP 5/91, OSP nr 2/1992, poz. 42/

⁸ OSN z dnia 23 IX 1964 II PZ 46/64, NP nr 5/1965, poz. 560 z glosą Piekarskiego.

⁹ *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, pod red. M. Mazura, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1971, s. 648.

¹⁰ Uzasadnia to stosowanie karnoprocesowych przepisów o wyłączeniu sędziego. W interesie wnioskodawcy!

¹¹ Uchwała SN z dnia 2.07.1992, OSNKW nr 9-10/1992, poz. 66.

¹² Postanowienie SN z dnia 17.01.1970 r. IV KZ 142/69, OSNKW nr 6/1070, poz. 65.

¹³ SN VI KZP 37/68, OSNKW 39/69, SN VI KO 14/64, OSNKW 57/69.

¹⁴ SN IV KZ 4/70, OSNKW nr 4-5/1970, poz. 50.

¹⁵ Dz. U. nr 17, poz. 76.

¹⁶ Por. L. Paprzycki: *Glosa...*, j.w.

¹⁷ Dz. U. nr 34, poz. 149.